

Vefatının ikinci yılı ve baş eseri *Orhon Türkçesi Grameri*'nin
TDK yayınları arasında yayımlanışı dolayısıyla

Uluslararası
Talat Tekin
Sempozyumu

10 Mart 2017

BİLDİRİ ÖZETLERİ

SUNUŐ

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Türk Dil Kurumu ve Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi ile birlikte gerçekleştirdiği Vefatının İkinci Yılı ve Baş Eseri Orhon Türkçesi Grameri'nin Türk Dil Kurumu Yayınları Arasında Yayınlanıőı Dolayısıyla Uluslararası Talat Tekin Sempozyumu, 10 Mart 2017 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsünde Mehmet Akif Konferans Salonunda gerçekleşmiştir.

Sempozyumda yurt dıőı ve yurt içindeki çeşitli üniversitelerden bilim adamı bildiri ile katılmıőlardır. Bu e-kitapta sempozyumun bildirilerinin özetleri ve sempozyuma bildirileriyle katkıda bulunan bilim adamlarının iletiőim adresleri yer almaktadır.

Düzenleme Kurulu Adına

Prof.Dr. Mehmet ÖLMEZ

Prof.Dr. S.Dilek YALÇIN ÇELİK

Prof.Dr.Nesrin BAYRAKTAR ERTEN

Sempozyum Programı

AÇIŞ KONUŞMALARI (9.30-10.30)

AÇILIŞ

Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN ÇELİK

Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekan Vekili

Prof. Dr. Cemal GÜZEL

Hacettepe Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN

TC. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Başkanı

SUNUM

Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN

Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Talat Tekin'in Hayatı ve Eserleri

10.20-10.30 ARA

I. OTURUM (10.30-11.30)

Başkan: Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ

Prof. Dr. Marcel ERDAL

Talat Tekin'in Dilbilime ve Türkoloji'ye Katkısı

Prof. Dr. İbrahim TAŞ

Orhon Türkçesi Grameri'nde Söz Yapımı ve Bazı Eklemeler

Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN

Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Orhon Yazıtlarında Birleşik Eylemler

12.00-13.30. ÖĞLE YEMEĞİ

II. OTURUM (13.30-14.30)

Başkan: Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

Dr. Yong-Song Lİ

On a Number from the 9th line on the South Side of the Bilgü

Doç. Dr. Liu ZHAO

Eski Türkçede Kudi ve İyin Üzerine

Doç. Dr. Rysbek ALİMOV

Tanrı Dağı Kırgızca'sında Yenisey Kırgızca'sına Ait İzler

14.30-14.45 ARA

III. OTURUM (14.45-15.45)

Başkan: Prof. Dr. Marcel ERDAL

Prof. Dr. Irina DRIGA

Talat Tekin ve Türk Dillerinin Rusça - Ukrayınca Çevirisi

Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ

Omeljan Pritsak ve Talat Tekin Yazışmaları

Doç. Dr. Engin ÇETİN

Orhon Türkçesinde Aynı İşlevde Farklı Çatı Eki Almış Fiiller Üzerine

15.45-16.00 ARA

IV. OTURUM (16.00-17.00)

Başkan: Prof. Dr. Zuhâl ÖLMEZ

Dr. Engin SEZER

Talat Tekin ve Türkoloji

Dr. Mihály DOBROVITS

Batı Göktürk Kağanlığında Kabileler

Doç. Dr. Bülent GÜL

Talat Tekin ve Orhun Türkçesi Grameri Adlı Eserinin Türkoloji Literatüründeki Yeri ve İnternet Ortamındaki Görünürlüğü

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Omeljan Pritsak ve Talat Tekin Yazışmaları

Mehmet ÖLMEZ
Yıldız Teknik Üniversitesi
(İstanbul)

olmez.mehmet@gmail.com

Talat Tekin Amerika'da iken çalışma alanına giren Amerikalı veya Avrupa'dan Amerika'ya göçmüş dilciler, Türkologlarla da yakın mesaide bulunmuş onlarla akademik konularda yazışmıştır. Bu akademisyenlerden birisi de Ukrayna kökenli, Almanya'da yetişmiş, Harvard Üniversitesinden emekli Omeljan Pritsak'tır. Asıl alanı Karahanlı tarihi olan Pritsak tarihî Türk dilleri alanında, Orhon Türkçesi alanında da önemli araştırmalar yayımlamıştır. 1990'lardan sonra ana yurdu Ukrayna ile doğrudan temas imkanı bulmuş ve kütüphanesinin tamamına yakını Kiev'de Mohıla Akademisi Üniversitesine bağışlamıştır. Üniversite kütüphanesi içerisinde özel bir bölüme alınan kütüphane burada tasnif edilmiş, Pritsak'a ait müsveddeler, çalışmalar, yazışmalar ayrı ayrı tasnif edilerek zarflanmıştır. Bu yazışmalar arasında benim en çok dikkatimi çeken Türkiye'li akademisyenler ile olanlardır. Özelde de Hocam Talat Tekin ile olan yazışmalarıdır. 2016 yılında Hocam Talat Tekin'in çalışmalarını anlatmak üzere Kiev'e gittiğimde bir günümü de arşivde geçirme imkanı buldum. Pritsak kendisine gelen her mektubu ve verdiği cevabın kopyasını dikkatle saklamış. Talat Tekin ile yaptığı yazışmaları inceleyince, dersleri esnasında Hocamın değindiği bir çok konuyu bu yazışmalarda ayrıntısıyla görebildim. Birisi kartpostal olmak üzere toplam on yazışma söz konusudur. Yazışmalar Talat Tekin doktora tez konusundan Amerika'da çalışmak üzere bir kadro arayışına, Pritsak'ın Kül Tegin ile Bilge Kağan yazıtları üzerine yeni çalışmasına varana değin çeşitli konuları kapsamaktadır. Bildirinin basılı şeklinde bu yazışmaların tamamı yer alacaktır.

Anahtar Sözcükler: Omeljan Pritsak, Talat Tekin, Eski Türkçe, mektuplaşma.

Talat Tekin'in Türkoloji'ye ve Türk Dilbilimine Katkısı

Marsel ERDAL

(Almanya)

merdal4@gmail.com

Bildiride Prof. Talat Tekin'in dilbilimci olarak Türkolojideki yeri belirlenir. Talat Tekin Türkoloji için zaruri olan dilleri öğrendikten ve ABD'nde önemli araştırmacıların yanında dört yıl boyunca yapısal ve antropolojik görgül dilbilim okuduktan sonra, Türkiye Türkolojisine 20. yüzyılda başka hiç bir Türkologda göremediğimiz bu bilimsel bakış açılarını getirir. Dilbilim, her türlü sözlü ve yazılı iletişimin eşzamanlı ve artzamanlı belirli kural doğrultularına bağılı olduğunu göstermiştir; Talat Tekin de Eski Türkçe verileri ancak konuşulan dillerden kazandığımız bilgiler çerçevesinde yorumlar, bilimsel şekilde yenilediğı Altay dilleri akrabalığı teorisini de genel ve kanıtlanmış ses olaylarına ve sözcük türetimi ve çekimi kurallarına bağlar. Türkiye Türkolojisi Talat Tekin'in gösterdiği bu yolda ilerlemezse bilimsel geçerlilik kazanamayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Dilbilim, Türkoloji, Türkiye Türkolojisi, Talat Tekin.

Türk Runik Yazılı Metinlerde Aynı İşlev İçin Farklı Çatı Eklerinin Kullanımı

Engin ÇETİN
Çukurova Üniversitesi
(Adana)

encetintr@gmail.com

Çatı, cümlede yer alan fiille cümlenin diğer unsurlarının anlam ilişkilerini düzenleyen bir dil bilgisi kategorisi olarak tanımlanabilir. Genel olarak Türkçenin ve özelden Eski Türkçenin gramerlerinde ve çeşitli çalışmalarda çatı konusuna değinilmekle birlikte bu çalışmaların çatı kavramını çoğunlukla yapı bilgisi içinde ele alarak konuyu sadece ekleme açısından ele aldıkları gözlenmektedir. Söz konusu çalışmaların çoğunda anlam ilişkilerine yeterince değinilmemiştir. Bu çalışmada Türk runik yazılı metinlerde tespit edilen *akıt*- “akıtmak, akmasını sağlamak”, *akız*- “ay.”; *alıt*- “aldırmak”, *altız*- “ay.”; *ölür*- “öldürmek”, *ölüt*- “ay.”; *kelür*- “getirmek, gelmesini sağlamak”, *keltür*- “ay.” vb. aynı işlevdeki farklı çatı eklerini almış fiiller yer alacak ve şu sorulara cevap aranacaktır: Yaygın olan *ölür*- “öldürmek” fiili yanında *öl*- “ölmek” fiilinin ettirgenlik yapısı *ölüt*- “öldürmek” fiili de olabilir mi? *Agıt*- “(düşmanı) püskürtmek, sürmek” ve *agtur*- “yükseltmek” fiilleri *ag*- “yükselmek” fiilinin ettirgen biçimi midir? Bir fiile aynı işlevdeki farklı çatı ekinin gelme sebebi nelerdir? Tarihi yazı dilleri için dilde standartlaşmanın henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiş olması bir etken olarak düşünülebilir mi?

Anahtar Sözcükler: Türk runik yazılı metinler, çatı ekleri, eş görevli çatı ekleri.

**Talat Tekin ve *Orhon Türkçesi Grameri* Adlı Eserinin Türkoloji Literatüründeki Yeri ve
İnternet Ortamındaki Görünürlüğü**

Bülent GÜL
Hacettepe Üniversitesi
(Ankara)

bulentg@hacettepe.edu.tr

Bu bildiride 1968 yılında *A Grammar of Orkhon Turkic* adıyla yayımlanan ve 2000 yılında da *Orhon Türkçesi Grameri* adıyla Türkçe çevirisi yapılan Talat Tekin'in en önemli çalışmalarından biri olan *Orhon Türkçesi Grameri*'nin Türkoloji literatürü içindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Sosyal bilimler alanı içinde yapılan çalışmaların literatür içindeki görünürlüğünün önemi üzerinde durulduktan sonra, bu eserin özellikle Google Scholar, Proquest vb. akademik veri tabanlarındaki görünürlüğü ve atıf alma durumu hakkında bilgi verilecektir. Bir çalışmanın atıf alma durumu ile literatüre katkısı arasındaki olumlu ilişki göz önünde bulundurularak *Orhon Türkçesi Grameri*'nin Türkoloji literatüründeki yeri belirlenecektir.

Anahtar Sözcükler: *A Grammar of Orkhon Turkic*, *Orhon Türkçesi Grameri*, Talat Tekin.

***Orhon Türkçesi Grameri*'nde Söz Yapımı ve Bazı Eklemeler**

İbrahim TAŞ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
(Bilecik)

ibrahimhakantas@hotmail.com

T. Tekin'in 1968'de İngilizce, 2000'de de Türkçe olarak yayımlanan Orhon Türkçesi Grameri adlı çalışması 2016 yılında TDK yayımları arasında yeniden yayımlandı. Söz konusu çalışma gramer sunumu olarak da pek çok yeni ve özgün görüş ihtiva etmektedir. Bu görüşlerden biri de "Söz Yapımı" bahsinde geçen "Birleştirme"dir. Birleştirme ile söz yapımı genel olarak "Sıralama Birleşikleri" ve "Bağımlı Birleşikler" olarak iki kategoride incelenmiştir. Ben burada ele alacağım bildiride bu tasnife yeni eklemeler yapacak ve eski Türk yazıtlarından bazı yeni örnekler getirmeye çalışacağım.

Anahtar Sözcükler: A Grammar of Orkhon Turkic, Orhon Türkçesi Grameri, Talat Tekin, söz yapımı.

Tanrı Dağı Kırgızcasında Yenisey Kırgızcasına Ait İzler

Rysbek Alimov
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
(İzmir)

alimoff@gmail.com

Tarihî, etnografik ve lengüistik veriler çağdaş Kırgız etnisitesinin teşekkülünde, diğer Türk halklarında olduğu gibi, çok sayıda tarihî Türk boyunun aktif rol oynadığına işaret eder. Tarihî süreçte bu karmaşık etkileşimin dile yansımaları kaçınılmazdı. Bugünkü Kırgızcada Kıpçakça unsurlar yanı sıra Oğuzca, Karlukça ve Güney Sibiry Türk dil ve lehçelerine ait özelliklerinin yan yana görülmesi bu tür etkileşimin sonucudur. Bu bildiride çağdaş Kırgızcanın alt katmanını oluşturan Yenisey Kırgızcasına ait unsurlar konu edilecektir. Yazar dilin farklı seviyelerinde görülen bu öğeleri (a) fonolojik, (b) morfofonolojik, (c) morfolojik ve (d) leksik olarak ayırmakta ve örneklerle desteklemektedir. Yenisey Kırgızcasına ait kalıtsal fonolojik özellikler olarak yazar, Tanrı Dağı Kırgızcasında görülen birincil ve konumsal ünlü uzunluklarını, *geniş ünlü* + *y, g, ğ, n, ŋ* + *geniş ünlü* tertibindeki ikincil ünlü uzunluğunu, morfolojik özelliklerden -çU, -GXIA, -şDX gibi ek ve ek kümelerini zikretmektedir. Sözcükleriyle ilgili Yenisey Kırgızcasına ait öğeleri yazar, (a) yalnızca Güney Sibiry Türk dilleri ve bugünkü Kırgızcaya ait ortak sözcükler ve (b) Yenisey Kırgızcası devresinde Türkçeye girmiş Moğolca sözcükler olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte yazar Yenisey Kırgızcasının konuşulduğu dönemde (VIII-XII yy.) Güney Sibiry'daki lengüistik durumun homojen olmadığı ve bunun da izlerinin bugünkü Kırgızcada görüldüğü görüşündedir. Çalışmanın esas amacı Tanrı Dağı Kırgızcasında sıkça karşılaşılan fonetik, morfolojik ve etimolojik dubletlerin Hakasça, Altayca, Tuvaca gibi Güney Sibiry Türk dillerine ait eşdeğerleriyle karşılaştırma aracılığıyla Yenisey Kırgızcasını rekonstrüksiyonu için dilsel veri sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Yenisey Kırgızcası, Güney Sibiry Türk dilleri.

“İlgeç” (Postposition) *Kudı* ve *İyin* Üzerine

Liu Zhao
Beijing Foreign Studies University (BFSU)
(Çin)

liuzhao@bfsu.edu.cn

Prototip Kuramı ışığında prototipik ilgeçlerin bazı kriterlere uyması gerekmektedir: 1) İlgeç tek başına kullanılmaz, başka deyişle, ilgeç öbeğinde zorunlu bir tümleş olmalıdır. 2) İlgeç, anlam bakımından bakıldığında sözlüksel değil işlevsel bir sözcük türüdür. 3) İlgeç öbeği zarf işlevi görür. 4) İlgeç ek almaz. Bu kriterlere göre, Türkiye Türkçesinden örnek verecek olursak, *için* bütün kriterleri yerine getirip prototip sayılırken *gibi* aynı derecede prototipik değildir, *sonra* ise ilgeç kategorine girememektedir. *Altun Yaruk* verilerine dayanılarak, Eski Türkçede ilgeç olarak nitelendirilen *kudı* ve *iyin* sözcüklerinin tipik ilgeç olmadığı sonucuna varılabilir. *kudı* “aşağı”, bir yön zarfıyken *iyin* “izleyerek, uyarak; ikincil, türeme; sırayla” daha çok ödünç çeviri ürünü sözcük öbeklerinde görülmekte, zarf veya sıfat özelliklerini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Orhon Türkçesi, prototip kuramı, ilgeç.

Talat Tekin ve Türk Dillerinin Rusça ve Ukrayınca Çevirisi

Irina Dryga
Ukrayna Milli Bilimler Akademisi
(Ukrayna)

idriga@gmail.com

Talat Tekin'in çalışmalarının Türkoloji üzerinde bıraktığı etkinin büyüklüğü inkar edilemez. 'Türk Dilleri' kitabında teklif ettiği ve geliştirdiği sınıflandırma ve güncellenmiş son bilgilerin kapsamlı bilimsel bir değerlendirme ve uluslararası tanıtımına ihtiyacı olduğu gibi kitabının üniversitelerdeki Türkolojiye giriş derslerinde asıl ders kitabı olarak kullanılması ve özellikle genç türkologlara okutulması gerekmektedir. Oysa birçok SSCB sonrası ülkenin Türk dilleri ile ilgili Vikipedi sayfalarında, önde gelen üniversitelerin türkoloji müfredatında söz konusu kitabı yer almamaktadır. İlgili derslere girebilmesini kolaylaştırmak amacıyla 'Türk Dilleri' kitabının Rusça çevirisini hazırladık, Ukrayınca çevirisinin 2017'de tamamlanması beklenmektedir. Ayrıca 18 Mart 2016 tarihinde Ukrayna Milli Bilimler Akademisi A.Krymsky Şarkiyat Araştırma Enst. ile Kyiv Milli Taras Şevçenko Üniversitesi tarafından ve Prof. Dr. Mehmet Ölmez'in katılımıyla 'Talat Tekin ve Çağdaş Türkoloji'ye katkıları' konulu bir konferans düzenlenmiş, Prof. Dr. Talat Tekin'in çalışmaları tanıtılmıştır. Bildirimizin amacı, çeviri ve orijinal metinleri karşılaştırmalı olarak incelemek, çeviri esnasında uyguladığımız kararların özelliklerini paylaşmaktır.

Anahtar Sözcükler: A Grammar of Orkhon Turkic, Orhon Türkçesi Grameri, Talat Tekin, Ukrayınca.

Orhon Türkçesinde Birleşik Eylemler

Nesrin BAYRAKTAR
Hacettepe Üniversitesi
(Ankara)

bayraktar.nesrin@gmail.com

Orhon Yazıtları Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olmasının yanı sıra tarih, dil, edebiyat, kültür gibi unsurları da içinde barındırmaktadır. Ayrıca yazılış tarihleri göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin yapı ve ses özelliklerine de ışık tutacak niteliktedir.

Bu çalışmada, Kültigin, Bilge Kagan ve Tunyukuk yazıtlarında geçen birleşik eylemler ele alınacaktır. Yazıtlar, konu itibarıyla siyasî tarih özelliği göstermekle birlikte, yaşayan dilin yansıtıcısı olarak pek çok birleşik eylem barındırmaktadır. Yazıtlardaki birleşik eylemler, kurallı ve kuralsız birleşik eylemler olarak başlıca iki ana başlıkta ele alınmış; bu eylemler geçtikleri cümlelerle birlikte ve ait oldukları yazıtın adı, yazıtın yüzü ve satır numarasıyla birlikte verilmiştir. Yazıtlarda pek çok kuralsız birleşik eylemin yanı sıra tezlilik, yeterlilik, süreklilik kurallı birleşik eylemler de tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Orhon Türkçesi, Orhon Yazıtları, birleşik eylemler.

On a Number from the 9th line on the South Side of the Bilgä Kagan Inscription

Yong-Söng LI
Seoul, Seoul National University
(Güney Kore)

yongsongli1964@empas.com

There were already many severely damaged parts in the Bilgä Kagan inscription in the end of the nineteenth century. These parts have not been read properly. One of them is on the 9th line of the south side after *otuz artoki : bir '30 + 1'*, i.e. '31'. The most researchers reconstructed the words after *otuz artoki : bir* as *yašima ...* '[at my age of] 31 ...' or could not reconstruct any word.

By the way, an event was already mentioned for the age of 31 of Bilgä Kagan in BK E 28~29. In addition, the events are mentioned in consecutive order from E 14 (at the age of eight) to S 7 (at the age of fifty) in the Bilgä Kagan inscription.

The sentences after this number can be read as *otuz artoki : bir [: yoli (or süñüş) : süñüşdüm : elig : törög :] türⁱⁱkümä : bodunuma : yegin : anča kazganu : bertim : bunča : kazganip [: kañim kagan : i]t y²il : onunč ay : altı otuzka : uča : bardı* : "[I fought] thirty-one [times] (or [I engaged in] thirty-one [battles]). For the benefit of my Turks and my people, I arranged and organized thus [the state and the institutions] better. After he had gotten so many victories, (my father, the kagan,) passed away on the twenty-sixth day of the tenth month of the Year of Dog (= 734 A.D.)."

Anahtar Sözcükler: Orhon Türkçesi, Bilge Kağan Yazıtı.

Batı Göktürk İmparatorluğu'nda Kabileler

Mihály Dobrovits
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
(Bilecik)

dobrovits@gmail.com

Çin kaynaklarına göre 634 ile 651 Batı Göktürkleri On Kabile (*shixing*) biçiminde düzenlenmiş. Doğuda beş *Duolu* kabilesi Batıda ise beş *Nushibi* kabilesi. Kabile reislerine *chuo* ve *sijin* unvanı verilmiştir. Batı kaynakları ile karşılaştırarak bu düzenin meydana geliş sürecini inceleme niyetindeyiz

Anahtar Sözcükler: *kabile*, On Ok, Nushibi, Duolu, çor, érkın

The Tribal System in the Western Turkic Empire

Sometimes between 634 and 651 the Western Turkic tribes were organized as the 'Ten Tribes' consisting of the five *Duolu* tribes (Eastern Branch) and the five *Nushibi* tribes (Western Branch). Their chieftains were named as *chuo* (*çor*) and *sijin* (*erkin*) respectively. Comparing our data with some Western sources, we are intended to reconstruct the original tribal structure of this part of the Empire and also the original titulature of their chieftains.

Key Words: *tribese*, On Ok, Nushibi, Duolu, çor, érkın

Tonyokuk ve Yenisey Yazıtlarındaki \mathfrak{M} İşaretinin Doğru Okunuşuna Dair

İgor Kormushin
(Moskova)

Merhum Hocamız Talat Tekin «Tunyokuk Yazıtı» adlı fevkalade kitabında (Ankara, 1994) söz konusu işaretin okunuşuna ait (Ton₂₆) yarım sayfalık bir not vermekteydi. Bu notunda işaretin ses değeri hakkında büyük Türkologların çeşitli görüşlerini ele almıştı. Bang ve Malov bunu *baş* olarak ve tüm söz öbeğini *ı bar baş* okumuştur. Ramstedt ise şüpheli bir şekilde soru işareti koyup parçanın *ı bar-lık* (?) okunmasını teklif etmişti. R. Giraud bu harfi *ça* ve harf dizisinin bütününe *ı barça* okumuştur. Talat Tekin bu açıklamalardan en anlamlı olanını Malov'un izahında bulmuştur: *ı bar baş* 'bitki ile örtülü tepe'; ona göre böyle bir yorum metne uygundur (a.g.e., s.41), çünkü Tonyokuk metnine göre kar o kış 709-710 yılında yoğunmuş (mızrak uzunluğuna = 1,5 metreye kadar) ve askerleri 'iğaç tutunu', yani ağaç ve çalılara yapışarak Batı Sayan dağları aşabilmiştir.

Bana göre papyon kravat biçimindeki işaretin *-lık* okunması, doğru olmayan metin anlatmalarından dolayı değil, fakat doğrudan grafik gerekçelere uygun olduğundan esastır. Çünkü ben onda hakiki bir ligatür terkiibini görmekteyim: \mathfrak{M} işareti iki bağımsız harfin birleşmesi sonucudur: $\acute{E} + L$, yani sağdan sola *L* ve *I*, sonra da simetri için bir çizgi eklemişler: $\acute{E}L \rightarrow \mathfrak{M}$.

Anahtar Sözcükler: Tonyokuk Yazıtı, Yenisey yazıtları, Talat Tekin.

Talât Tekin ve Çağdaş Türk Runolojisi

Dmitriy Nasilov

(Moskova)

Türk dillerinin tarihi açısından genelde runik yazıtları denilen eski Türk alfabesiyle kaydedilen en eski Türk metinleri büyük bir önem taşımaktadır. Orhon ve Yenisey yazıtları, Orta Çağ döneminin Türk kavimlerinin dili ve hayatı hakkındaki ilk ve tek kaynaklar mahiyetindedir.

İşte bu sebepten dolayı Orhon ve Yenisey yazıtları dil ve tarih açısından son derece önemlidir.

Orhon ve Yenisey Runik yazıtlarının dili ile ilgili ilk dilbilgisi çalışması 1897 yılında W. Radloff tarafından yapılmıştır. Geçen 120 yıl içerisinde bu dilin dünya bilim adamlarının kabul ettikleri dilbilgisinin yapısının kapsamlı bir şekilde tasvir edildiği birkaç önemli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar arasında ilk önce hatırlatılması gereken T. Tekin (ilk baskı 1968), G. Aydarov (1971) ve A.N. Kononov (1980) tarafından yazılan eserlerdir.

Talât Tekin tarafından İngilizce olarak yazılan, 1968 yılında ortaya çıkan ve bilim dünyasına engelsiz erişebilen temel Runik metinlerin dilinin dilbilgisi bilim topluluğu tarafından ilgiyle ve memnunlukla karşılanmıştır. Bu çalışma T. Tekin'in California Üniversitesi'nde yaptığı bilimsel çalışmaların (1963–1965) sonucu olmuştur.

70'li yıllarda ABD'de çalışan Talât Tekin Türk dillerinin tarihi alanında çok iyi eğitim görmüş bir uzmandı.

T. Tekin 1964 yılında yazdığı makaleyle kendini eski Türk metinlerinin derin bir araştırmacısı olarak göstermiştir. Bu makalede *sizime* (size, benim) yerine vokatif-deploratif (acınma) ünlemi *esizim-e* (ne yazık!) okunması gerektiğini ispatlamıştır. Metinlerde çok sayıda bulunan bu formun anlaşılması ve okunması ile ilgili bu ispat Türkolojide bir dönüm noktası olup metinlerin içeriğine önemli bir açıklık getirmiştir. Bu bilimsel buluş, Tekin'in bu ünlemin *tüm kullanım* vakalarını incelemiş olduğundan mümkün olmuştur ve böylelikle Tekin, varsayımının doğru olduğunu kanıtlamıştır [Kormuşin 2008: 250–251].

«Orhon Türkçesi Grameri» kitabının Türkoloji ve Türk dil bilimciliğinin gelişmesine katkılarını nasıl değerlendirebiliriz? Bu soruya şöyle cevaplar verilebilir.

Birincisi bu kitap ünlü Türk dil uzmanının Runik metinlerin dilbilgisi yapısı üzerinde yıllarca yaptığı çalışmaların sonucu mahiyetindedir. G. Doerfer'in söylediği gibi bu kitap «eski Türk metinlerinin bize bıraktığı bilmece»'i çözmektedir, aynı zamanda kitapta daha çözümü bulunmayan bir sonraki nesiller Türkologlar için kalacak bilmece de tespit edilmiştir.

İkincisi Türkiye Türkolojisine eski Türk metinlerinin dilbilgisi alanında son derece profesyonelce yapılan bir eser kazandırılmıştır.

Üçüncüsü «Orhon Türkçesi Grameri» ve T. Tekin'in yayımladığı metinler, Türkiye üniversitelerinde Türk dillerinin tarihsel dilbilgisi dersleri için bilimsel bir platform oluşturmuştur.

Dördüncüsü «Orhon Türkçesi Grameri» kitabı, liselerde ve üniversitelerde eski Türk metinlerinin öğretilmesi ve öğrenilmesi için temel ders kitabı olmuştur. Bilimsel dil açısından anlaşılması zor olmayan bu kitap ana dilin tarihine ilgi duyanlar için gerçek bir hediye olmuştur.

Beşincisi T. Tekin'in «Orhon Türkçesi Grameri» kitabı çağdaş Türk dil bilimciğilinin geliştiğı seviyeyi gösterip bir sonraki nesiller Türkologlar için başlama noktası olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türk runolojisi, A Grammar of Orkhon Turkic, Orhon Türkçesi Grameri, Talat Tekin.

Talat Tekin ve Amerika'da Avrupalı Altayistik

Engin Sezer
Harvard Üniversitesi
(ABD)

sezer@fas.harvard.edu

Bizim Türkologlarımız ya Almanya'da yetişmiş ya da Almanya'da yetişen hocaların öğrencileri olmuşlardır. Gelelim dilbilimine. F. de Saussure aslında tarihsel dilbilimi çalışmış ve uzun ünlülere eğilmiştir. II. Dünya Savaşından sonra Amerika'da bir de rus-Amerikan ekolü yaygınlaşmaya başladı. Savaş sonrası Rusya'dan ve çevresinden göç eden Altayistler, Türkologlar Rusya'da toplanmaya başladı. Bunlardan birisi Washington Üniversitesi'ndeki N. Poppe idi. Bu akademisyenlerden birisi O. Pritsak, diğeri de D. Sinor'du. Böylece Avrupa'da Altayistik çalışan bir grup Amerika'ya aktı. İşte Talat Tekin bu ortamda, bu Amerika'da doktora yaptı. Türkoloji için genelde Avrupa'ya doktora giderken o Amerika'ya gitmişti. T. Tekin'in önemli bir yönü "malumatı organize etmesi" yani bilgiyi bir sisteme, düzene sokarak aktarmasıydı. Daha sonra Talat Tekin Hacettepe'ye, Ankara'ya geldi. Burada iken dört yıl boyunca kendisiyle görüşüp çeşitli konuları tartıştım. Hacettepe'deki görevi sırasında gerek akademik gerekse bürokratik sorunlarla karşılaştı. T. Tekin yılmayan birisiydi, bu sorunlarla mücadele etmekten kaçınmadı. Heyecanlı birisiydi. Kendisine, görüşlerine yapılan saldırılara yılmadan cevap verir ama bunu hep bir kibarlık içinde yapardı. Aslında T. Tekin'in adıyla ilk tanışmam, Harvard'da Orhon Yazıtları okumam esnasında oldu. Bu esnada T. Tekin'in kitabını duydum ve kitaba ulaştım. İşte bu kitapta malumatın açık, net, düzgün organize edilmesini gördüm.

Anahtar Sözcükler: Altayistik, A Grammar of Orkhon Turkic, Orhon Türkçesi Grameri, Talat Tekin.